

Afiyyəddin Həmid oğlu HƏMİDOV, İ.f.d.

Həbibə Sabid qızı MUSTAFAYEVA
 Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

BAZAR İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ DÖVLƏTİN STRUKTUR SİYASƏTİNİN REALLAŞMASI VƏ TƏKMLİLLƏŞDİRMƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində əhalinin rifah halının yaxşılaşdırılmasına və onun tələbatının ödənilməsinə töhfə verən təbii sərvət potensialından rəşional istifadə daha çox onun öz imkanları əsasında struktur transformasiyalarının optimallaşdırılmasına yönəlmiş işlənmiş iqtisadi siyasətdən asılıdır.

Respublikanın indiki inkişaf mərhələsində iqtisadi inkişafın struktur tarazlığını təmin edən iqtisadi siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün yeni prinsiplərin işlənib hazırlanmasının zəruriliyi və əhəmiyyəti xeyli artır.

Açar sözlər: Bazar iqtisadiyyatı, struktur siyasət, dövlətin struktur siyasəti, həyata keçirilməsi, təkmilləşdirmə məsələləri

UOT: 005.95

JEL: M12

Giriş

Azərbaycanın müasir tarixində dövlətçiliyin qorunması ənənəsinin formalaşması Ümummilli Lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Şübhəsiz ki, dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamaq onu əldə etməkdən qat-qat çətindir. Müstəqil Azərbaycanın keçdiyi inkişaf yolu bunu bir daha təsdiq edir. Bu dövrdə dövlətimizə, onun müstəqilliyinə qəsdlər olub, lakin onların qarşısı qətiyyətlə alınmış.

Dövlət müstəqilliyi və siyasi azadlıq milli iqtisadiyyatın inkişafına şərait yaratdığı kimi, milli iqtisadiyyatın inkişafı və möhkəmlənməsi də dövlət müstəqilliyinin əsaslarını daha da möhkəmləndirir. Əgər Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlaya bilməsəydi, nə neft strategiyasını, nə də təşəbbüskarlı olduğumuz digər strateji və transmilli layihələri həyata keçirə bilməzdik. Dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi iqtisadiyyatımızın milli maraqlara uyğun inkişafına şərait yaratmışdır [1,15].

İqtisadi islahatların həyata keçirilməsi üçün münbit şəraitin yaradılması, milli iqtisadiyyatın bazar münasibətlərinə əsaslanan inkişafına konstitusiya təminatının verilməsi, neft müqavilələrinin imzalanması, ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi, respublikamızın beynəlxalq əhəmiyyətli strateji iqtisadi layihələrə qoşulması, iqtisadi inkişafın dərinləşdirilməsi Ümummilli Liderin fəaliyyəti, bu sahədə atdığı strateji addımlar

nəticəsində dünyanın aparıcı dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlıq mümkün olmuşdur.

Əsas mətn

Sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi ilə səciyyələnən son 15 il Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün son dərəcə uğurlu olmuşdur. Qazanılan uğurlar, ilk növbədə, ölkə rəhbərliyinin siyasi iradəsi və qətiyyətli addımları, ictimai-siyasi sabitliyin qorunub saxlanması, dövlət idarəçiliyinin səmərəli təşkili, vahid dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi, iqtisadi inkişafda əsas hədəflərin dəqiq müəyyən edilməsi, islahatların xarakteri, cəmiyyətin real tələbatının ödənilməsinə yönəlmiş dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi davamlı inkişafı sayəsində təmin edilib. Bu dövrdə Azərbaycan vətəndaşları ölkəmizin iqtisadi qüdrətinin getdikcə artdığını, həyat səviyyəsində, rifah halında, iqtisadi sahədə müşahidə olunan mütərəqqi dəyişiklikləri hiss etmişlər.

Məqalədə bazar iqtisadiyyatı şəraitində struktur siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

- bazar münasibətlərinin inkişafı şəraitində struktur siyasətinin formalaşması və həyata keçirilməsinin iqtisadi konsepsiyalarını tədqiq etmək;
- struktur siyasətinin konseptual aparatını təhlil etmək və iqtisadi praktikada struktur dəyişikliklər üçün elmi ilkin şərtləri müəyyən etmək;

- qəbul edilmiş məqbul metodlar və müddəalar kontekstində struktur siyasətinin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsində xarici ölkələrin təcrübəsini nəzərdən keçirmək;

- milli iqtisadiyyatda struktur siyasətinin insti-tusional əsaslarının dərin müqayisəli təhlilini aparmaq;

- milli iqtisadiyyatın inkişafında struktur dəyişikliklərinin təmin edilməsi üçün alətləri və maliyyə əsaslarını öyrənmək;

- iqtisadiyyatın liberallaşdırılması şəraitində dövlətin struktur siyasətinin strateji istiqamətlərini müəyyən edir;

- prioritet sahələri müəyyən etmək və yaxın gələcəkdə struktur siyasətinin inkişafına yanaşmaların təkmilləşdirilməsi üçün tədbirlər hazırlamaq.

Hazırda islahatların texnologiyası da təkmilləşdirilir. Bunu iqtisadi siyasətdə çevikliyin təmin edilməsi, struktur və insti-tusional islahatların paralel həyata keçirilməsi, konkret məqsədlərə və maliyyə mənbələrinə əsaslanan proqramların idarə olunması bir daha təsdiq edir. Son 15 ildə 201 siyasət sənədi, o cümlədən 12 konsepsiya, 12 milli strategiya, 12 strateji yol xəritəsi, 94 dövlət proqramı, 10 milli fəaliyyət planı, 23 fəaliyyət planı, 21 fəaliyyət proqramı, 17 milli plan və proqram qəbul edilib [2,47].

Hazırda qeyri-neft sektorunda müşahidə olunan davamlı artım meyilləri, valyuta ehtiyatlarımızın həcmi və onunla müqayisədə minimum xarici dövlət borcumuz, mühüm enerji nəqliyyatı layihələrinin həyata keçirilməsi ölkəmizin milli və iqtisadi təhlükəsizliyinə möhkəm zəmin yaradır. Strateji əhəmiyyət kəsb edən belə genişmiqyaslı iş milli-iqtisadi maraqlarımızın müdafiəsi, iqtisadi diplomatiyanın imkanlarından məharətlə istifadə edilməsi, iqtisadiyyatla siyasətin uğurlu vəhdəti ilə tamamlanır.

Sənayenin müasirləşdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi Prezident İlham Əliyevin əsasını qoyduğu iqtisadi siyasətin mühüm tərkib hissəsidir. Belə ki, dövlətimizin başçısı ölkəmizdə sənayeləşmənin sürətləndirilməsi, qeyri-neft sənayesinin ixrac potensialının artırılması, elm tutumlu və innovativ istehsalın təşkili, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında sənayeləşmənin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nı təsdiq etdi. “2015-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafı”

Sərəncamı ilə 2014-cü il “Sənaye ili” elan edilmişdir.

Sənaye parkları və məhəllələri mövcud potensialın gücləndirilməsi və yeni istehsal sahələrinin yaradılması, sənayedə struktur dəyişiklikləri baxımından yeni yanaşmadır. Ona görə də, son vaxtlar ölkədə belə qurumların yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülüb.

Kimya sənayesini inkişaf etdirmək məqsədilə 2011-ci ildə Prezident İlham Əliyev Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında qərar qəbul edib.

2017-ci ildə dövlət başçısının iştirakı ilə Balaxanı sənaye parkının açılış mərasimi keçirilib. Sənaye parkının Balaxanı poliqonuna və tullantıların yandırılması zavoduna, habelə əsas nəqliyyat qovşağına yaxınlığı xammal və enerji ilə təmin olunmasına, alınan xammal və ya istehsal olunan məhsulların bazara problemsiz çatdırılmasına şərait yaradır.

Təmali 2016-cı ildə qoyulmuş Mingəçevir Sənaye Parkında yüngül sənaye məhsulları, o cümlədən iplik, boyalar, tekstil, tikiş, corab, ayaqqabı və tibbi kosmetika istehsalı üzrə 9 fabrikin yaradılması nəzərdə tutulur. Pambıqçılığın sürətli inkişafı qabaqcıl texnologiyalar əsasında yeni istehsal və emal sahələrinin təşkilini tələb edir. Belə müəssisələr Mingəçevir Sənaye Parkının ərazisində yaradılmış iki iplik istehsalı müəssisəsi - üzük üsulu ilə istehsal olunan pambıq-polyster istehsalı fabriki və Mingəçevirin açıq ucu ilə iplik istehsalı fabrikidir. 2018-ci ilin fevralında Prezident İlham Əliyev hər iki fabrikin açılışında iştirak edib.

İqtisadiyyat Nazirliyinin Sahibkarlığa Milli Yardım Fondunun dəstəyi ilə yaradılan belə müəssisələrin istifadəyə verilməsi ölkədə toxuculuq sənayesini inkişaf etdirməyə, yerli istehsal müəssisələrini daim yüksək keyfiyyətli və ucuz xammalla təmin etməyə, həmçinin pambıq ixrac etməyə imkan verəcək hazır məhsul kimi istehsal olunur.

Bakı Gəmiqayırma Zavodu gəmiqayırma sahəsində ixtisaslaşan Qaradağ Sənaye Parkında fəaliyyət göstərir, burada ağır yükdaşıyan tankerlər, dəniz təchizat gəmiləri və digər məqsədlər üçün gəmilər tikilir.

Əczaçılıq məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşan Pirallahı Sənaye Parkında artıq təmali qoyulmuş dərman preparatları istehsalı zavodlarının tikintisi üçün müvafiq tədbirlər görülür. Ölkəmiz

üçün yeni sənaye sahəsi olan, əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynayan ərzaçılıq sənayesinin yaradılması həm də yerli istehsal hesabına əhalinin keyfiyyətli ərzaçılıq məhsulları ilə təmin olunmasına, idxaldan asılılığın azaldılmasına və ixrac potensialının artırılmasına imkan verəcək [2,74].

Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin davamlı inkişafında, yerli resurslardan istifadə edən sənaye sahələrinin yaradılmasında, istehsal prosesinin təşkilində infrastruktur xərclərinin azaldılmasında, sənaye müəssisələri arasında kooperasiya əlaqələrinin gücləndirilməsində sənaye parkları və sənaye məhəllələrinin böyük əhəmiyyəti vardır.

İqtisadiyyatın sürətli inkişafı, Azərbaycanın dünya ölkələri arasında nüfuzunun artması ölkəmizə marağın artmasına, respublikaya gələn əcnəbilərin sayının ildən-ilə çoxalmasına, turizmin genişlənməsinə şərait yaratmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2011-ci ili ölkəmizdə “Turizm ili” elan etmişdir. Ötən müddət ərzində təkcə Bakıda deyil, regionlarda da mehmanxana və istirahət mərkəzlərinin açılması turizmin inkişafına geniş imkanlar yaratmışdır. Əgər 2003-cü ildə ölkədə cəmi 96 mehmanxana və mehmanxana tipli müəssisə var idisə, 2004-2017-ci illərdə belə obyektlərin sayı artaraq 550-yə çatıb ki, bunun da 400-ü regionlarda yerləşir.

Dünya ölkələri ilə, xüsusən də Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrlə nəqliyyat əlaqələri genişlənməmiş, Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) ixrac neft kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum ixrac qaz kəməri Azərbaycanın iqtisadi inkişafının təmin edilməsinə layiqli töhfə vermişdir.

Regionun və Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edən Cənub Qaz Dəhlizinin tərkib hissəsi olan TANAP və TAP layihələri üzrə yekun investisiya qərarının imzalanması xüsusilə diqqətə layiqdir. Bu layihələr üzrə işlərin çoxu artıq yekunlaşıb.

İnkişaf edən infrastruktur sahələrindən biri kimi nəqliyyat sektoruna böyük investisiyalar hesabına hava limanlarının, körpülərin, tunellərin, yol qovşaqlarının tikintisi, yeni avtomobil və dəmir yollarının çəkilməsi və digər işlər davam etdirilmişdir.

Avropa-Qafqaz-Asiya (TRACECA) nəqliyyat dəhlizinin gücləndirilməsi, Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun istifadəyə verilməsi, Bakıda Ro-Ro terminalının açılışı da daxil olmaqla tranzit poten-

sialının reallaşdırılmasına yönəlmiş irimiqyaslı layihələr həyata keçirilib. Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı kompleksi, Şimal-Cənub və Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizləri boyunca magistral yolların tikintisi layihələri uğurla davam etdirilmişdir.

Ölkənin tranzit potensialından daha səmərəli istifadə etmək üçün dövlət səviyyəsində institusional islahatların aparılması zərurəti yaranıb. Bu siyasətin davamı olaraq Tranzit Yük Daşımaları üzrə Koordinasiya Şurası yaradılmışdır. Koordinasiya Şurasına ölkədən keçən nəqliyyat dəhlizlərinin stimullaşdırılması, özəl şirkətlərin dövlət qurumları ilə əlaqələndirilməsi, tariflərin optimallaşdırılması və tranzit prosedurlarının sadələşdirilməsi istiqamətində işlərin görülməsi həvalə edilib. Koordinasiya Şurası ölkənin tranzit cəlbədiciliyini artırmaq üçün bir sıra mühüm tədbirlər həyata keçirib. Belə ki, dəhlizin rəqabət qabiliyyətinin artırılması məqsədilə region ölkələri arasında koordinasiya gücləndirilib, tranzit müddətləri qısaldılıb, prosedurlar təkmilləşdirilib, optimallaşdırılmış tarif siyasətinə başlanılıb.

“Doing Business” hesabatına əsasən, Azərbaycan 2017-ci ildə 190 ölkə arasında 57-ci, Davos İqtisadi Forumunun Qlobal Rəqabətlik Hesabatında isə 35-ci yerdə qərarlaşıb. Eyni zamanda, son hesabatla görə, Azərbaycan “Siyasətçilərə ictimai etimad” göstəricisinə görə dünyada 20-ci yere yüksəlib. Bu isə xalqın hakimiyyətə böyük etimadını səciyyələndirən mühüm göstəricidir [3,65].

İndi ölkəmizdə iqtisadi liberallaşmanın və struktur islahatlarının yeni mərhələsi başlayır. İndiki mərhələdə əsas vəzifə səmərəli iqtisadiyyat yaratmaq, daha sağlam iqtisadi bazaya əsaslanan səmərəli sosial siyasətin həyata keçirilməsidir. Qeyd edək ki, Şərqi Avropanın bir çox ölkələri kimi “Ən yaxşı sosial siyasət düzgün iqtisadi siyasətdir” tezisini əsas götürən Azərbaycan da iqtisadi transformasiya dövrünü uğurla başa vurub.

Bazar iqtisadiyyatı yolunu seçmiş ölkələr davamlı dövlət proteksionizmi və ucuz enerji resursları hesabına rəqabətqabiliyyətliliyini təmin edə bilmirlər. Bütün bunlar idman yarışlarında olduğu kimi iqtisadiyyata qısamüddətli “dopinq effekti” verir. Biz iqtisadiyyatımızın rəqabət qabiliyyətini yalnız struktur islahatları və texnoloji yenilənmə ilə təmin edə bilirik.

Azərbaycanda iqtisadi inkişafın yeni mərhələsi qeyri-neft sektorunun və sahibkarlığın inkişafı, yoxsulluğun azaldılması, çoxlu sayda iş yerlərinin

açılması ilə səciyyələnir. Eyni zamanda, regionlarımız inkişaf edir ki, bu da əyalətlərdə iqtisadi fəallığın artması ilə müşayiət olunur. Dövlət investisiyaları hesabına infrastruktur obyektlərimiz müasirləşdirilir. Qeyri-neft sektorunun potensial sektorları xidmət sektorunu, tikinti, rabitə və informasiya texnologiyaları, nəqliyyat, turizm və emal sektorunu inkişaf etdirir. Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyi siyasəti davamlı xarakter daşıyır.

Bütün sahələrdə yeniləşmənin uğurla həyata keçirilməsi ölkənin inkişafı ilə bağlı konkret hədəflərin müəyyənləşdirilməsindən birbaşa asılıdır. Azərbaycan artıq öz perspektiv inkişaf kursunu müəyyən edib. Bu, qəbul olunmuş dövlət proqramlarında, strateji yol xəritələrində bir daha öz əksini tapıb. Ölkəmizdə proqram idarəçiliyinə işarə edən bu sənədlər siyasi, sosial-iqtisadi və institusional inkişafı ilə bağlı qarşıya qoyduğu məqsədləri də əhatə edir.

Əgər ilkin mərhələdə ölkə rəhbərliyinin siyasi kursu və diplomatik fəaliyyəti iqtisadi maraqlarımızın reallaşmasına xidmət edirdisə, bu gün iqtisadi sahədə əldə olunan uğurlar, davam edən iqtisadi diplomatiya ölkəmizin siyasi və strateji maraqlarına xidmət edir. Bu gün Azərbaycanda iqtisadiyyat və siyasət bir-birindən ayrılmazdır və bir-birini uğurla tamamlayır. Prezident İlham Əliyevin iqtisadi inkişaf sahəsində fəaliyyəti strateji xarakter daşıyır və Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı üçün uzunmüddətli perspektivlər açır.

İstənilən ölkədə iqtisadi inkişaf birbaşa siyasi amillərdən asılıdır. Azərbaycanda formalaşmış siyasi ab-hava iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərir. Beləliklə, öz milli iqtisadiyyatını quran ölkə üçün güclü dövlət və güclü siyasət prinsiplial əhəmiyyət kəsb edir. İctimai-siyasi sabitliyin qorunması və bu gün ölkəmiz üçün "imkanlar pəncərəsi" rolunu oynayır. Azərbaycan etibarlı tərəfdaş kimi öz mövqeyini möhkəmləndirir. Balanslaşdırılmış və uğurlu xarici siyasət ikitərəfli və çoxtərəfli iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi balanslaşdırılmış xarici siyasət Azərbaycanın dövlət maraqlarının qorunmasında, ölkəmizin beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyət imkanlarının əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsində mühüm rol oynamışdır.

İstənilən ölkədə idarəetmə sisteminin və dövlət nəzarətinin xüsusiyyətləri mövcud iqtisadi münasibətlərin xarakteri ilə müəyyən edilir. Bu mənada

ölkəmizdə bazar münasibətlərinin tədricən formalaşması, iqtisadiyyatın liberallaşdırılması dövlət idarəetməsi və nəzarəti sistemində keyfiyyət dəyişikliklərinə şərait yaratmış və onun fəaliyyətinə yeni məzmun vermişdir.

İstənilən iqtisadi sistem uyğun idarəetmə və tənzimləmə mexanizminin yaradılmasını tələb edir. Nəzarət sistemi isə idarəetmə sisteminin tərkib hissəsi və qoludur, ona görə də, bu sistemdə qanunun aliliyi, demokratik cəmiyyət, azad iqtisadiyyat kimi prinsiplərə məhəl qoyula bilməz.

Əgər planlı iqtisadiyyat sistemində dövlət idarəetmə aparatı iqtisadiyyata total nəzarət funksiyasını yerinə yetirirdisə, yeni mərhələdə dövlət orqanları daha çox tənzimləyici rol oynamalıdır. Nəzarət funksiyaları ciddi şəkildə tənzimlənməlidir.

Dövlət nəzarəti sistemində baş verən əsaslı dəyişikliklər heç bir halda dövlət nəzarətinin yumşaldılması və ya aradan qaldırılması kimi səciyyələndirilə bilməz. Dövlət heç bir halda qanunların pozulmasına, israfçılığa, dövlət əmlakının və vəsaitlərinin mənimsənilməsinə göz yuma bilməz. Əksinə, Azərbaycanda milli iqtisadiyyatı formalaşdıran bir ölkə kimi dövlət nəzarəti daha da gücləndirilməli idi. Bu sərbətlilik "məqsədli" əsassız yoxlamaların aparılması ilə deyil, qanun pozuntularının aşkar edilməsi və nəticələrinin aradan qaldırılması ilə müəyyən edilir. Bir sözlə, nəzarət sistemində aparılan islahatlar dövlət nəzarətinin yumşaldılmasına deyil, onun təkmilləşdirilməsinə, səmərəliliyinin artırılmasına və bu sistemin bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun yenidən qurulmasına yönəlmişdir.

Dövlət nəzarəti sistemində islahatların aparılması zərurətini və bu sahədə müşahidə olunan dəyişikliklərin mahiyyətini müəyyən etmək üçün yaxın keçmişimizə - komanda iqtisadiyyatının təcrübəsinə diqqət yetirmək lazımdır [3,21].

Bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadi sistemdən fərqli olaraq, mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyat sistemində dövlət nəzarəti iqtisadiyyatın bütün sahələrini əhatə etməklə total xarakter daşıyırdı. Əsas nəzarət obyektini olan dövlət müəsisələrinin fəaliyyəti tam şəkildə tənzimləndirdi. Onlar ancaq dövlət sifarişlərinin icraçısı kimi fəaliyyət göstərirdilər. Sahibkarlıq fəaliyyəti, ticarət vasitəçiliyi, valyuta və qiymətli kağızların alqı-satqısı qanunla qadağan edildi. Bu sahədə istənilən fəaliyyət sonda cinayət məsuliyyətinə

cəlb olunurdu. Çoxlu sayda qadağalar nəzarətin əhatə dairəsini genişləndirdi.

Son illər ölkəmizdə aparılan institusional islahatlar çərçivəsində dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində ardıcıl və kompleks tədbirlər həyata keçirilir.

Belə ki, “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2015-ci il tarixli Qanunu əsasında sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamalar 2 (iki) il müddətinə dayandırılıb. Qanuna əsasən, bu müddət ərzində yalnız vergi yoxlamaları, insanların həyat və sağlamlığına, qida təhlükəsizliyinə və dövlətin maraqlarına ciddi təhlükə törədən faktlar üzrə yoxlamalar aparıla bilər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 noyabr 2017-ci il tarixli Fərmanı ilə sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması müddəti 2021-ci il yanvarın 1-dək həyata keçirilmişdir.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, əgər 2 il müddətinə dayandırılana qədər yoxlamaların sayı 120 mindən çox idisə, növbəti 2 ildə yoxlamalar dayandırıldıqda bu rəqəm 200-dən aşağı düşüb.

İqtisadiyyatın geniş miqyasda liberallaşdığı, sahibkarlıq fəaliyyətinə qoyulan qadağaların aradan qaldırıldığı bu gün təsərrüfat subyektləri üzərində total dövlət nəzarəti praktiki olaraq mümkün deyil. Yeni şəraitdə dövlətin iqtisadi nəzarəti əsasən maliyyə nəzarəti xarakteri daşımalıdır. Belə nəzarət öz növbəsində maliyyə intizamının yüksəldilməsini, mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün təsərrüfat subyektləri tərəfindən dövlət qarşısında maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsini, ölkənin maliyyə təhlükəsizliyini təmin etməlidir.

Maliyyə nəzarəti fiskal nəzarətlə məhdudlaşa bilməz. Valyuta, gömrük və bank nəzarəti də daxil olmaqla, maliyyə vəsaitlərinin formalaşması, bölüşdürülməsi və istifadəsi prosesinin qanuniliyinə, məqsədəuyğunluğuna və səmərəliliyinə nəzarət sahəsində dövlət orqanları və audit təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər məcmusudur.

Sistemli maliyyə nəzarətinin təşkili aşağıdakı şərtlərin yerinə yetirilməsindən asılıdır:

- birincisi, konkret olaraq maliyyə nəzarətinin subyektlərini, yəni nəzarəti hansı strukturların həyata keçirəcəyini müəyyən etmək; ;

- ikincisi, maliyyə nəzarətinin obyektlərini, yəni hansı strukturlara nəzarət edəcəyini dəqiqləşdirmək;

- üçüncüsü, nəzarətin predmetini - hansı nəzarətin həyata keçirildiyini aydınlaşdırmaq;

- dördüncü, nəzarətin prinsiplərini, üsullarını və metodologiyasını, texnikasını və texnologiyasını müəyyən etmək.

Maliyyə nəzarətinin sistemliliyini təmin etməyin ən əsas şərti nəzarətin nəticələrinə əsasən konkret qərarların qəbul edilməsidir. Yəni maliyyə nəzarətinin bir-birini tamamlayacaq başlanğıc və son nöqtəsi olmalıdır.

Maliyyə nəzarətinin əsas istiqamətlərindən biri büdcə nəzarətidir.

Maliyyə nəzarətindən fərqli olaraq, büdcə nəzarətinin əhatə dairəsi məhduddur. Belə ki, büdcə nəzarəti əsasən dövlət sektorunu, dövlət vəsaitlərindən istifadə edən idarə və təşkilatları əhatə edir.

Milli iqtisadiyyatı formalaşdıran ölkə üçün büdcə nəzarəti və onun səmərəli təşkili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Dövlət öz funksiyalarını sərbəst və normal şəkildə həyata keçirməli, sosial-iqtisadi prosesləri çevik şəkildə tənzimləməlidir. Bu imkanların həyata keçirilməsi isə dövlət vəsaitinin həcmi ilə müəyyən edilir. Dövlətin maliyyə resursları nə qədər çox olarsa, onun sosial-iqtisadi proseslərə təsir imkanları da bir o qədər geniş olar. Bu mənada ölkəmizdə büdcə nəzarəti bir tərəfdən maliyyə resurslarından səmərəli və qənaətlə istifadəni təmin etməli, digər tərəfdən isə büdcə gəlirlərinin artırılması üçün mövcud ehtiyatları müəyyən etməlidir.

Dövlət idarəetmə sisteminin səmərəliliyi həm də dövlət vəsaitlərindən istifadə vəziyyəti ilə bağlıdır. Ona görə də, son illər büdcə sistemi, dövlət satınalmaları və büdcə vəsaitlərinin təyinatı üzrə istifadəsi ilə bağlı qanunvericilik təkmilləşdirilmiş, hesabatlılığın və şəffaflığın artırılması, maliyyə inzibətçiliğinin gücləndirilməsi istiqamətində dəyişikliklər edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatası son illər Prezident İlham Əliyevin verdiyi tapşırıqların, qanunla müəyyən edilmiş tapşırıq və funksiyaların icrasının təmin edilməsi istiqamətində bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Nəzarət funksiyalarının gücləndirilməsi dövlətin ali audit strukturuna maliyyə və prosessual yanlış hesablamaların aşkar edilməsində nəinki sistemli yanaşma tətbiq etməyə, həm də onların nəticələrinin aradan qaldırılması üçün təsirli tədbirlər görməyə imkan verir. Belə ki, son illər həyata keçirilən nəzarət tədbirləri nəticəsində dövlət

büdcəsinə qaytarılan vəsaitlərin həcmi xeyli artıb [4,89].

Dövlət vəsaitləri üzərində ictimai nəzarət mexanizmlərinin səmərəliliyi həm də hesabatlılığın və şəffaflığın təmin edilməsi ilə sıx bağlıdır. Üçüncü dövlət maliyyə nəzarəti orqanı olan Hesablama Palatasının bu istiqamətdə atdığı addımlar, xüsusən də nəzarət tədbirləri ilə bağlı məlumatların açıqlanması, tərtib edilmiş nəticə və hesabatlar, vətəndaşlar, QHT-lər və dövlət qurumları tərəfindən göndərilən sorğulara cavablar media, rüblük bülletenlərin nəşri, beynəlxalq standartların nəzərə alınması baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir.

Maliyyə nəzarətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi valyuta nəzarətinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Valyuta nəzarəti orqanları valyutanın kölgə dövriyyəsinin aradan qaldırılması, xarici valyutanın ölkədən qeyri-qanuni çıxarılmasının qarşısının alınması və dövlətin valyuta ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi üçün təsirli tədbirlər görməlidir.

Ölkədə müstəqil audit xidmətini inkişaf etdirmədən, fəaliyyəti təkmilləşdirmədən maliyyə nəzarətini dövrün tələblərinə uyğun qurmaq mümkün deyil. Bu sahənin inkişafı öz növbəsində yüksək ixtisaslı audit kadrlarının hazırlanmasını, auditor xidmətlərinə tələbatın artırılması üçün lazımı şəraitin yaradılmasını tələb edir. Maliyyə nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi statistika və mühasibat uçotunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması ilə paralel aparılmalıdır.

Maliyyə nəzarətinin səmərəliliyini təmin etmək üçün bu sahədə çalışan kadrların sosial problemlərinə də diqqət yetirilməlidir. Fəaliyyətə əsaslanan mükafatlandırma sistemindən istifadə maliyyə nəzarətinin effektivliyini təmin edə bilər.

Nəzarət orqanlarının fəaliyyətinin elektronlaşdırılmasına, bu sahədə müasir telekommunikasiya sistemlərinin və informasiya texnologiyalarının geniş tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Dövlət nəzarəti sistemində islahatların uğurla davam etdirilməsi bu sahədə aparılan işlərin iqtisadi islahatların gedişi və dövlət nəzarəti sisteminin təkmilləşdirilməsi vəzifələri ilə uzlaşdırılmasını tələb edir.

İqtisadi islahatların hazırkı mərhələsində əsas vəzifə kəmiyyət dəyişikliklərindən keyfiyyət

dəyişikliklərinə keçidi təmin etməkdən ibarət olmalıdır.

Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə sosial-iqtisadi və siyasi sahədə həyata keçirilən genişmiqyaslı tədbirlər ölkəmizin hərtərəfli inkişafı üçün geniş imkanlar, gətirdikə daha çox yeni perspektivlər açır. Azərbaycanın hazırkı inkişafı, şübhəsiz ki, ortamüddətli perspektivdə onun yüksək həyat səviyyəsinə və güclü iqtisadiyyata malik ölkələr sırasına daxil olmasına imkan verəcək [4,35].

Nəticə

Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının strukturunu təkmilləşdirmək, onun dinamikliyini və çevikliyi təmin etmək üçün ilk növbədə sənaye sahələrində struktur dəyişiklikləri aparılmalıdır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində qarşıdakı konkret dövrdə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, makroiqtisadi sabitliyin qorunması, iqtisadi, o cümlədən institusional islahatların davam etdirilməsi, strateji layihələrin həyata keçirilməsi, qeyri-neft sektorunun və sahibkarlığın dəstəklənməsi, sənaye potensialının daha da gücləndirilməsi, ixracın və idxalın əvəzlənməsi, aqrar-sənaye kompleksinin və regionların inkişafı, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, meliorasiya və irriqasiya sahəsində tədbirlərin görülməsi, inflyasiyanın, işsizlik və yoxsulluğun minimum səviyyədə saxlanması, infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi hökumətin prioritet istiqamətləri kimi nəzərdə tutulur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Allahverdiyev X.B. dosent Qafarov K. dosent Əhmədov A.M. "Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi". Bakı, 2012
2. "Bazar iqtisadiyyatının dövlət tənzimlənməsi". V.İ.D. prof. V. I. Kushlinintsmumi tərəfindən qızılla düzəliş, 2005
3. Pisareva M.P. "Dünya iqtisadiyyatı və onun strukturu". Dünya iqtisadiyyatı: mühazirə qeydləri
4. Rıbalkin V E. Shcherbinin Y..A. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr. 6-cı nəşr. M.: UNİTİ, 2006.-S. 47.

Афиеддин Хамид Хамидов**Хабиба Сабид Мустафаева**

Азербайджанский Технологический Университет

**ВОПРОСЫ РЕАЛИЗАЦИИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СТРУКТУРНОЙ ПОЛИТИКИ
ГОСУДАРСТВА В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ****Резюме**

В условиях перехода к рыночным отношениям рациональное использование потенциала природных ресурсов, способствующее повышению благосостояния населения и удовлетворению его потребностей, в большей степени зависит от выработанной экономической политики, направленной на оптимизацию структурных преобразований на основе его собственные возможности.

На современном этапе развития республики значительно возрастает необходимость и важность разработки новых принципов формирования и реализации экономической политики, обеспечивающей структурную сбалансированность экономического развития.

Ключевые слова: рыночная экономика, структурная политика, структурная политика государства, вопросы реализации, совершенствование.

Afiyyeddin Hamid Hamidov**Mustafayeva Khabiba Sabid**

Azerbaijan Technological University

**ISSUES OF IMPLEMENTATION AND IMPROVEMENT OF THE STRUCTURAL
POLICY OF THE STATE IN A MARKET ECONOMY****Summary**

In the conditions of transition to market relations, the rational use of the potential of natural resources, which contributes to the improvement of the population's well-being and satisfaction of its needs, depends more on the developed economic policy aimed at optimizing structural transformations based on its own capabilities.

At the current stage of development of the republic, the necessity and importance of developing new principles for the formulation and implementation of the economic policy, which ensures the structural balance of economic development, is increasing significantly.

Keywords: market economy, structural policy, structural policy of the state, issues of implementation, improvement